

Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 20, No. 10, Winter 2020, 247-265
Doi: 10.30465/crts.2020.5883

A Review of the *Teaching Methods and Techniques*

Parvin Samadi*

Abstract

One of the basic functions of the education system is to pay attention to the principles of education, and in this regard, teaching is an art, so teachers need to how to teach with quality. The compilation of the book *Teaching Methods and Techniques* is one of the scientific endeavors that this research aims to criticize. This study was carried out by the method of critical philosophical exploration in the critique of the mentioned book, compiled by Manouchehr Vakilian, 16th edition, in 2016. The study tool was a review of academic textbooks and reviews of the Humanities Textbook Council. Based on the findings, the benefits of book's format analysis include cover design, typography, good print, and book quality. The strengths of the content analysis include content fit for the course objectives, good coverage of approved subject headings, and book-level fit. Academic students of Payam-e Noor are partly responsive to scientific and applied needs, paying attention to theoretical foundations and subjective assumptions, observing scientific and ethical principles, and adapting to religious and Islamic principles and principles. Formal and substantive deficiencies in the work include inadequate referral status, weak criticism and analysis, outdated sources, and data.

Keywords: Textbook, Teaching Methods and Techniques, Payam Noor Publishing.

---

* Associate professor, Department of Educational Administration and Planning, Faculty of Education and Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran, psamadi@alzahra.ac.ir

Date received: 2020-0702, Date of acceptance: 2020-11-07

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

نقدی بر کتاب روش‌ها و فنون تدریس

پروین صمدی*

چکیده

یکی از کارکردهای اساسی نظام آموزشی توجه به اصول آموزش و پرورش است و در این راستا معلمی نوعی هنر محسوب می‌شود که بدانند چگونه تدریس باکیفیت داشته باشد. تألیف کتاب روش‌ها و فنون تدریس از جمله این تلاش علمی است که هدف پژوهش حاضر نقد آن است. این مطالعه با روش کاوش‌گری فلسفی انتقادی به نقد کتاب یادشده، تألیف منوچهر و کیلیان، صورت گرفته که چاپ شانزدهم آن در سال ۱۳۹۵ انجام گرفته است. ابزار مطالعه یادشده کاربرد نقد کتب درسی دانشگاهی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی بود. براساس یافته‌ها، مزایای شکلی کتاب شامل طرح جلد، حروف‌نگاری، و کیفیت چاپ و صحافی مناسب و مزایای محتوای آن شامل تناسب محتوا با اهداف درس موردنظر، پوشش خوب از سرفصل‌های مصوب رشته، تناسب کتاب با سطح علمی دانشجویان پیام‌نور، پاسخ‌گویی تاحدی به نیازهای علمی و کاربردی، توجه به مبانی نظری و پیش‌فرض‌های موضوعی، رعایت اصول و اخلاق علمی، و سازواری با مبانی و اصول دینی و اسلامی است. کاستی‌های شکلی و محتوایی اثر نیز عبارت‌اند از نامطلوب‌بودن وضعیت ارجاع‌دهی، ضعیف‌بودن نقد و تحلیل، و قدیمی‌بودن منابع و داده‌های آن.

کلیدواژه‌ها: کتاب درسی، روش و فنون تدریس، انتشارات پیام‌نور.

---

* دانشیار گروه مدیریت و برنامه ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهراء، تهران،
ایران، psamadi@alzahra.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۱۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۱۷

۱. مقدمه و بیان مسئله

دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی از جمله سازمان‌های مهم محسوب می‌شوند که نقشی استراتژیک در پیش‌برد اهداف کشور دارند. یکی از مهم‌ترین عناصر در نظام آموزش عالی کیفیت تدریس است که در سال‌های اخیر مسئله کیفیت آموزش و تدریس از مباحث مهم و قابل توجه در نظام‌های آموزشی شناخته شده است و نگاه به تحولات نظام آموزش عالی کشور در دو دهه گذشته از نظر جمعیت دانشجویان حاکی از رشد کمی و عدم توجه کافی به کیفیت دانشگاه‌ها و بهبود ارتقای آن بوده است. بنابراین، بهبود و ارتقای کیفیت آموزش و تدریس در دانشگاه‌ها مستلزم سازوکارهای مناسب است.

از دانشگاه‌هایی که امروز به تحول ویژه در زمینه کیفیت نیاز داشته دانشگاه پیام‌نور است که نگارش کتب درسی دانشگاهی آن اصول خاصی دارد. در دانشگاه پیام‌نور کتاب درسی بایستی به گونه‌ای طراحی و تدوین شود که به یادگیری، رشد، و بالندگی فکری و شخصیتی دانشجویان کمک کند. از آنجایی که کتاب درسی بایستی واضح، قابل فهم، متناسب با نیازهای مخاطبان و ارزش‌های فرهنگی، نیازهای محلی و بومی، ملی و جهانی، و در راستای مبانی نظری برنامه درسی باشد، لذا توجه جدی به کتب درسی و نقد و بررسی آن باید در دستور کار پژوهشگاه‌ها قرار گیرد.

در این راستا، در آثار متون متعدد و در خصوص ویژگی‌های کتاب درسی از لحاظ کیفیت و شکل ظاهری آن مطالب مختلف و متنوع به چشم می‌خورد، باین‌وصف به نظر می‌رسد که یکی از مسئولیت‌های مهم متخصصان و استادان، ضمن تدریس کتب درسی، نقد و بررسی آن‌هاست تا از این ره‌گذر به بهبود و ارتقای کتاب‌های درسی دست پیدا کرد.

در این خصوص، کتاب *روش‌ها و فنون تدریس* که براساس نیازهای درسی دانشجویان دانشگاه پیام‌نور به رشته تحریر درآمده است، کانون توجه این مقاله است و در نقد آن تفاوت‌های بحث‌برانگیزی بین تعلیم و تربیت و تدریس وجود دارد (Carr 1999). تدریس به‌عنوان مؤلفه و فعالیتی در تحقیق تعلیم و تربیت مورد توجه قرار گرفته است. چنان‌که صفوی (۱۳۸۳) تدریس را فعالیتی میان‌فردی می‌داند که به یادگیری یک فرد یا تعداد بیش‌تری می‌انجامد. تدریس فعالیتی ارادی و عمدی است و دارای وجه تصمیم‌گیری است. تصمیم‌گیری و طراحی در مورد فراهم کردن لوازم و پیش‌نیازهای تحقق تدریس اثربخش نقشه کار متخصصان و مربیان است (عبدی و دیگران ۱۳۹۱).

جان دیویی (1934) نیز تدریس را موازنه یاددهی—یادگیری دانسته و بنابه مشی عمل‌گرایی خود آن‌ها را به خرید و فروش تشبیه کرده است. چنان‌چه یادگیری تحقق نیابد، تدریس صورت نمی‌گیرد. هم‌چنین، تدریس به فرایند تصمیم‌گیری و اجرای آن قبل، درخلال، و بعد از آموزش جهت افزایش احتمال یادگیری تعریف شده است (صفوی ۱۳۸۳).

تاریخ تعلیم و تربیت نشان می‌دهد که سابقه کلاسیک روش‌ها و فنون تدریس به سال‌های ۴۷۰ – ۳۹۹ قبل از میلاد مسیح و به روشی بازمی‌گردد که سقراط برای تعلیم به کار می‌برد. در هر حال، کیفیت یادگیری مخاطبان در طول تاریخ تعلیم و تربیت سیر تکوینی داشته است و حفظ مطالب به وسیله فراگیران، که از قرن هفدهم به بعد همواره مورد انتقاد قرار گرفته بود، به یادگیری‌های سطوح بالاتر از قبیل فهمیدن، کاربرد، تجزیه و تحلیل، ترکیب، و ارزش‌یابی ارتقا یافته است (همان). به عبارت دیگر، تدریس وسیله‌ای است که با آن فریختگی (در کنار سایر هدف‌ها) حاصل می‌شود و فرهیختگی یک هدف مشترک در تدریس است (کار و دیگران ۱۳۹۳).

کتاب روش‌ها و فنون تدریس، بر اساس مطالب بالا و همانند دیگر آثار در این زمینه، می‌تواند از قوت‌ها و کاستی‌هایی برخوردار باشد که سعی می‌شود در این مقاله مورد بررسی قرار گیرد.

۲. روش‌شناسی

برای بررسی موضوع از روش پژوهش «کاوش‌گری فلسفی انتقادی» استفاده شده است. کاوش‌گری فلسفی انتقادی یعنی حاکمیت تأمل فلسفی بر عمل. مراحل این روش شامل تشریح مفروضات روش‌شناختی و هستی‌شناختی سنت پژوهشی در دست‌بررسی، مقایسه سنت‌های پژوهشی چندگانه به منظور توجه به مسئله تحت رسیدگی، تعیین کارآیی شایسته‌ترین پارادایم یا سنت با اعمال معیار پیش‌روندگی است. مراحل نقادی آموزشی دربرگیرنده مشاهده، توصیف (description)، تفسیر (interpretation)، و ارزیابی (assessment) است. توصیف یعنی به تصویر کشیدن کیفیت‌های موجود در برنامه درسی، حقایق اساسی و مهم آن، و هم‌چنین، زمینه وسیع‌تری که آموزش در آن قرار دارد. تفسیر یعنی نسبت‌دادن معانی به موقعیت؛ معانی‌ای که می‌تواند از درون یا بیرون حاصل شوند. البته، این گام از نقادی آموزشی نیازمند در نظر گرفتن معیارهایی برای نقد است؛ معیارهایی

که می‌تواند براساس یک بافت تاریخی، نظریه‌های مختلف علمی، و غیره تدوین شوند. ارزیابی نیز شامل اظهارنظر درباره شایستگی و ارزش کل موقعیت یا اجزای آن است. در این مقاله، مراحل کاوش‌گری فلسفی انتقادی با مراحل نقادی آموزشی تلفیق و قالب کلی نقادی شامل سه گانه الف) توصیف و تشریح کتاب؛ ب) تفسیر کتاب؛ و ج) ارزیابی و تعیین کارایی کتاب در قالب جدول زیر در نظر گرفته شده است.

جدول ۱. مراحل سه‌گانه نقادی کتاب

توصیف و تشریح	تفسیر	ارزیابی و تعیین کارایی
معرفی کتاب	تحلیل و تفسیر کتاب براساس معیارهای فوق	تعیین نقاط قوت و ضعف کتاب فضاوت درباره کتاب

مورد مطالعه در این مقاله کتاب روش‌ها، فنون، و مهارت‌های تدریس است که از طریق کاربرد نقد کتب درسی دانشگاهی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها مورد بررسی قرار گرفته است؛ چک‌لیستی که براساس آن نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی در دو بعد شکلی و محتوایی تحلیل می‌شوند. معیارهای بخش شکلی شامل جامعیت صوری، کیفیت چاپی و فنی، رعایت قواعد عمومی نگارش و ویرایش، و روان و رسا بودن است و معیارهای بخش محتوایی عبارت‌اند از نظم منطقی و انسجام مطالب، منابع مورد استفاده، تحلیل و بررسی و تجزیه و تحلیل علمی مسائل مورد نظر، نوآوری و نبودن، مبانی و پیش‌فرض‌ها، انطباق و جامعیت، انطباق با آخرین سرفصل‌های مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، نحوه به‌کارگیری ابزارهای علمی، و اصطلاحات تخصصی. در نهایت، اطلاعات به‌صورت تحلیل محتوای کیفی تحلیل شد.

۳. یافته‌ها

یافته‌های این مطالعه در سه قالب الف) معرفی و توصیف اثر؛ ب) بررسی و نقد شکلی اثر؛ و ج) بررسی و نقد محتوای اثر به شرح زیر به‌دست آمده است.

۱,۳ معرفی و توصیف اثر

کتاب روش‌ها و فنون تدریس در انتشارات دانشگاه پیام‌نور چاپ اول خود را در بهمن ۱۳۷۴ و چاپ شانزدهم دی ۱۳۹۵ تجربه کرده است. کتاب مشتمل بر پیش‌گفتار، یازده فصل، و ۲۱۵ صفحه است.

در بخش پیش‌گفتار، بر روند تحول آموزش و تدریس در طول تاریخ اشاره شده است. این فرایند از توجه به پرکردن مغز، انباشتن حافظه فراگیران از محفوظات و حقایق تردیدناپذیر، و تغییر تا روش آموزش از راه «انجام‌دادن و کسب تجربه» بررسی شده است. هم‌چنین، به فصول کتاب اشاره شده که به شرح ذیل است:

فصل اول، تدریس و یادگیری: خواننده با تعاریف یادگیری و تدریس و ارتباط بین دو مدل عمومی تدریس آشنا و به دنبال آن از نظریه‌های یادگیری و کاربرد آن‌ها در تدریس آگاه می‌شود؛

فصل دوم، شناخت و تدوین هدف‌های آموزشی: مباحثی چون منابع تعیین هدف‌های آموزشی، طبقه‌بندی آن‌ها و سطوح مختلف یادگیری در حیطه‌های شناختی، عاطفی، و روان - حرکتی مورد بحث واقع شده‌اند؛

فصل سوم، طراحی آموزشی: طراحی آموزشی و مراحل آن و هم‌چنین تهیه طرح درس محور اساسی بحث‌های فصل سوم را تشکیل می‌دهد؛

فصل چهارم، روش‌های تدریس؛

فصل پنجم، روش‌های جدید تدریس: روش‌های سنتی و جدید تدریس در فصل‌های چهارم و پنجم مورد بحث قرار گرفته است.

فصل ششم، الگوهای تدریس: الگوهای تدریس، اهمیت آن‌ها، و نمونه‌هایی از الگوهای تدریس اساس فصل ششم را تشکیل می‌دهد.

فصل هفتم، مهارت‌های تدریس؛

فصل هشتم، ارتباط و نقش آن در تدریس؛

فصل نهم، ویژگی‌های شایسته معلم: ویژگی‌های شایسته معلم و انواع تیپ‌های معلم محور اساسی بحث در فصل نهم است؛

فصل دهم، تفکر در کلاس درس؛

فصل یازدهم، ارزش‌یابی.

۲,۳ بررسی و نقد شکلی اثر

وضعیت این اثر از نظر ویژگی‌های فنی به شرح ذیل است.

طرح جلد، در تصویر رو و پشت جلد، از نمای کلاس درس بدون حضور معلم استفاده شده است. این تصویر گویای کامل تدریس نیست. چنان‌که در صفحه ۴ کتاب ذکر شده که

منظور از تدریس هر فعالیتی است که از جانب یک فرد به منظور تسهیل یادگیری فرد دیگری انجام می‌پذیرد و در این رابطه یک رابطه متقابل بین معلم و یادگیرنده است که در این تصویر معلم وجود ندارد. هم‌چنین، در کتاب از تدریس به‌عنوان هنر یاد شده است و انتظار می‌رود که در مورد چنین کتابی استفاده از آرایه‌ها و طرح‌های گرافیکی، هنری، و زیبایی‌شناسی مرتبط با حوزه یادگیری و تدریس بیش‌تر مورد تأکید قرار گیرد. به‌طبع، نهادهای یادشده دلالت‌های معنای خاص را در حوزه تدریس برای خواننده دارد. خوش‌طرح و خوش‌رنگ بودن جلد کتاب‌ها هم‌راه با سادگی زمینه‌ساز هم‌سویی عاطفی دانشجویان با کتاب و محتوای آن خواهد شد (رضی ۱۳۸۸). صحافی، قطع کتاب، نوع قلم و اندازه آن مناسب و واضح است و خواننده در مطالعه مطالب آن دچار مشکل خاصی نمی‌شود.

کتاب از نظر ویژگی‌های نگارشی و ویرایش ادبی وضعیت خوبی دارد. با این‌همه، مواردی وجود دارد که بعضی از آن‌ها عبارت‌اند از صفحه دوازده پاراگراف اول، خط چهارم بعد، از به‌بیان دیگر فرد (۲) به ویرگول نیاز دارد. هم‌چنین، یک‌دستی و هماهنگی در پانوشت‌ها بهتر است رعایت شود. در بعضی از جاها پانوشت داده شده و در بخش‌های دیگر پانوشت داده نشده است؛ از جمله در صفحه ۱۰ و ۱۱ نظریه ثرن‌دایک پانوشت دارد، ولی نظریه گشتالت پانوشت ندارد. در صفحه ۱۸ و ۱۹ نیز منابع تعیین هدف‌های آموزشی به پانوشت نیاز دارد. صفحه ۲۱ سه حیطه هدف‌های آموزشی به پانوشت نیاز دارد.

در صفحه ۴۰ کتاب، مفهوم «پاره‌فعالیت» به پانوشت لاتین نیاز دارد. هم‌چنین، صفحات ۳۹، ۴۰، ۴۲، ۴۳ مراحل طراحی آموزشی به پانوشت نیاز دارد. در صفحه ۴۳ «آزمون تشخیصی» از قلم برجسته استفاده شد که این نگارش با فونت قلم خاص در انتخاب محتوا، هدف‌های آموزشی، و انتخاب رسانه‌ها مثل مهارت تمیزدادن نیز لازم است.

از نظر رعایت اصول علمی، ارجاع‌دهی در درون متن و کتاب‌نامه، کتاب روش‌ها و فنون تدریس وضعیت متوسطی دارد در جاهای مختلفی از کتاب از منابع مختلف استفاده شده و منبع آورده شده است، مانند صفحات: ۵، ۱۰، ۲۱، ۳۰، ۵۳، ۶۹، ۷۱، ۷۶، ۱۲۰، ۱۲۲، و ۱۴۲. در بعضی از جاهای کتاب استناددهی انجام شده است، اما به‌صورت دقیق که شماره صفحه ذکر شده باشد وجود ندارد.

به‌طور کلی، در کتاب منبع‌دهی مناسب وجود ندارد یا مطالبی بدون ذکر منبع بیان شده است؛ مانند صفحات ۲، ۵، ۷، ۹، ۱۴، ۱۶، ۱۸، ۲۲، ۲۹، ۴۲، و ۵۸. یا منبع در پانوشت که رایج نیست آورده شده است، مانند صفحات: ۲، ۱۲، ۳۹، ۴۸، ۶۵، ۷۰، ۷۶، ۹۰، ۹۲، ۱۲۰،

نقدی بر کتاب روش‌ها و فنون تدریس (پروین صمدی) ۲۵۵

۱۲۸، ۱۳۸، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۵۵، و ۱۹۲. در مجموع، در این اثر مطالب متعددی وجود دارد که منبع مشخصی ندارند و نمی‌توان آن‌ها را به نویسنده نسبت داد، برای مثال صفحه ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، و ۹۶.

هم‌چنین، اصول انتخاب روش تدریس در صفحه ۷۲ اصول روش مونته‌سوری در صفحه ۷۹، الگوهای تدریس در صفحه ۸۵، اهمیت الگوهای تدریس در صفحه ۸۸، شرایط لازم برای به‌کارگیری الگوی پیش‌سازمان‌دهنده در صفحه ۹۱، الگوی فردمداری در صفحه ۹۲، الگوهای جدید تدریس در صفحه ۹۹، خانواده الگوهای اطلاعات‌پردازی در صفحه ۱۰۱، خانواده الگوهای اجتماعی در صفحه ۱۰۳، خانواده الگوهای انفرادی در صفحه ۱۰۵، خانواده الگوهای رفتاری در صفحه ۱۰۷، الگوی تفکر استقرایی در صفحه ۱۱۱، انواع مهارت‌ها در صفحه ۱۲۶ و ۱۲۷، مدل ارتباط لس ول در صفحه ۱۴۴ و ۱۴۵. رعایت اصول علمی ارجاع‌دهی در متن هماهنگ با منبع‌نویسی APA نیست و اشکال دارد.

۳،۳ تحلیل و ارزیابی محتوایی اثر

براساس فرمت یادداشت علمی - انتقادی شوارای بررسی متون، گام بعدی نقد کتاب روش‌ها و فنون تدریس براساس معیارهای ذیل است:

۱،۳،۳ ابعاد آموزشی اثر

بررسی ابعاد آموزشی اثر شامل جامعیت و تناسب محتوا با توجه به اهداف درسی، مطابقت اثر با آخرین سرفصل‌های مصوب رشته، تناسب مطالب با سطح علمی مخاطبان، میزان استفاده از ابزارهای علمی مانند تمرین، نمودار، جدول، و تصویر است. براساس این مؤلفه‌ها، وضعیت کتاب یادشده چنین است:

- واقعیت آن است که کتاب‌های درسی پیام‌نور محتوا و طراحی و تدوین خاص خودش را می‌طلبد. کتاب درسی حاصل کوشش‌های علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای آموزشی دانشجویان و سرفصل‌های مصوب رشته علوم تربیتی تهیه می‌شود. طرز نگارش کتاب حاکی از آن است که کتاب تناسب خوبی برای دانشجویان پیام‌نور دارد. نویسنده تلاش کرده است که با نثری روان درس‌های کتاب را برای دانشجویان قابل فهم و یادگیری کند.

- البته، جای بعضی از سرفصل‌های مصوب در کتاب یادشده خالی است. سرفصل‌هایی چون مدیریت کلاس درس، تعلیم و تعلم در اسلام و آداب آن، و فناوری‌های جدید و تدریس.
- در این اثر، میزان استفاده از ابزارهای علمی مانند تمرین، نمودار، جدول و تصویر، و اهداف رفتاری در حد متوسط است. در تمام فصول، ابتدا کتاب اهداف رفتاری درس را خاطر نشان کرده است و در ارائه با یک جمله «فکر کنید» سؤالی را بیان می‌کند. از جدول و شغل به صورت محدود و کم استفاده شده است؛ برای مثال در صفحات ۷، ۲۲، ۲۸، ۳۲، ۴۱، ۴۷، ۱۷۸، و ۱۹۷.

۲,۳,۳ مسئله‌بندی کتاب و پاسخ‌گویی به نیازهای علمی و کاربردی کشور

تدریس و کیفیت و رابطه آن با یادگیری یکی از مهم‌ترین مباحثی است که در حوزه آموزش و پرورش مورد توجه صاحب‌نظران بوده است؛ به گونه‌ای که در این خصوص تحقیقات و پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. از تحقیقات درباره مغز در تدریس و یادگیری (جنین ۱۳۸۴) که انقلاب بسیار بزرگی در تدریس و یادگیری است از تغییر در زمان شروع مدارس، سیاست‌های انضباطی، روش‌های ارزیابی، راه‌بردهای تدریس، اولویت‌های بودجه، محیط‌های کلاسی، کاربرد فناوری، و تفکر در تدریس تا فهمیدن صدای «دانش» و صدای «آموزش» (مهرمحمدی ۱۳۹۲) که به رسمیت شناختن حوزه آموزش و تدریس به عنوان یک حوزه عملی قائل به معرفت‌شناسی از گونه‌ای متفاوت است.

ریچاردسون (2005) در خصوص فهم کیفیت تدریس اشاره دارد که تدریس با ملاک یادگیری نباید قضاوت شود و باید ملاک‌های دیگری را برای کیفیت تدریس شناسایی کرد. مطالب یادشده حاکی از اهمیت و پیچیدگی تدریس و یادگیری است که وجه همت اصلی این کتاب قرار دارد، اما در خصوص این که محتوای کتاب در پاسخ‌گویی به نیازهای علمی و کاربردی موفق بوده است، به تحلیل و بررسی بیش‌تر نیاز دارد. کتاب در خصوص این که برای دانشجویان پیام‌نور به نگارش درآمده تحلیل‌های ضعیفی دارد و می‌توان در کتاب به پیچیدگی تدریس یا مفهوم آموزش و پرورش، که محصول معرفت‌شناسی آموزش و تدریس است، مورد توجه قرار گیرد.

۳,۳,۳ نظم منطقی و انسجام درونی بخش‌های مختلف کتاب

نظم منطقی و انسجام درونی از دو منظر قابل بررسی است. از منظر اول، نظم و منطقی در کل کتاب و فصل‌های ارائه شده است و از منظر دوم به محتوای هر فصل اختصاص داده

می‌شود. کتاب یادشده یازده فصل دارد. شناخت و تدوین هدف‌های آموزشی به‌عنوان فصل دوم در جایگاه مناسبی قرار ندارد. بهتر بود که شناخت و تدوین هدف‌ها در طراحی آموزش ادغام شود و در فصل‌های آخر کتاب آورده شود. فصل چهارم تحت عنوان روش‌های تدریس و فصل پنجم با عنوان روش‌های جدید تدریس می‌توانست با هم ادغام شوند. جایگاه فصل ششم تحت عنوان الگوهای تدریس قبل از روش‌های تدریس است. بحث ارتباط و نقش آن در تدریس به یک فصل مجزا احتیاج ندارد و در فصل هفتم می‌تواند ادغام شود. فصول کتاب اگر با تدریس و کیفیت و ماهیت آن شروع شود و به یادگیری و نظریه‌های آن و در ادامه به روش‌ها و فنون و مهارت تدریس پرداخته شود، به فهم و درک دانشجویان کمک می‌کند.

نظم انسجام درون فصلی نیز به‌شرح زیر است:

- فصل اول خواننده با تعریف تدریس، ارتباط بین یادگیری و تدریس، مدل عمومی تدریس نظریه‌های یادگیری، و کاربرد آن‌ها در تدریس شامل ثرن‌دایک، گشتالت، یادگیری اکتشافی آشنا می‌شود. درباره این فصل می‌توان گفت محتوای خوبی برای فصل اول انتخاب شده است، اما محتوای فصل قوت و بنای محکمی ندارد؛ برای مثال، طرح نظریه‌های یادگیری بسیار محدود و گسسته بیان شده است. جای مباحث دیگری مثل رابطه مغز و یادگیری، نظریه‌های هوش، کیفیت تدریس، و نظریه‌های تدریس، و سایر مطالب ذکر شده در نظریه‌ها بسیار مختصر و قدیمی است. نظریه ساخت و سازگرایی و سبک‌های یادگیری از دیگر عناوین جافتاده این فصل است.
- فصل دوم مباحثی چون منابع تعیین هدف‌های آموزشی، طبقه‌بندی آن‌ها، و سطوح مختلف یادگیری در حیطه‌های شناختی، عاطفی، و روانی - حرکتی مورد بحث قرار گرفته است. تعیین روش‌ها و فنون تدریس یکی از مسئولیت‌های معلمان به حساب می‌آید، ولی تعیین هدف‌های آموزش و پرورش ارتباط اساسی با معلمان و شیوه‌های تدریس ندارد. در ضمن، در صفحه ۱۸ کتاب این اهداف به صورت خلاصه و خیلی سطحی با منابع قدیمی بیان شده است که می‌تواند از کیفیت و کارایی این کتاب کم کند.
- فصل سوم به طراحی آموزش و مراحل آن و همچنین تهیه طرح درس پرداخته شده است. در این فصل، بحث مهارت‌های بیش از تدریس معلمان است که بهتر بود قبل از آن مهارت و فنون تدریس مطرح می‌شد که ارتباط بحث با مهارت‌های پیش از

تدریس روشن شود. در این فصل و در کلیه فصول، استفاده از منابع قدیمی به تکراری و سطحی بودن محتوا آسیب وارد کرده است. در صفحه ۴۴ کتاب ذکر شده است که هدف‌های رفتاری بهترین منبع و راهنما برای انتخاب شیوه‌ها در رسانه‌ها به حساب می‌آید. چنین قضاوتی، با توجه به نقدهای وارده بر اهداف رفتاری، جای تأمل و کندوکاو دارد.

- فصل چهارم به روش‌های سنتی تدریس پرداخته است. در فصل چهارم، بعد از بیان اهداف رفتاری، انواع روش‌های مهم تدریس شامل روش سخن‌رانی، روش بازگویی، روش پرسش و پاسخ، روش پروژه، روش آزمایشی، روش گردش علمی، روش مبتنی بر بحث، روش واحد کار، و اصول انتخاب روش تدریس است. این فصل از کتاب نظم و انسجام خوبی دارد و تمام روش‌ها به طور مختصر و یک‌دست محاسن و معایب آن بازگو شده است. تنها روش واحد کار به طور مفصل و تفصیلی توضیح داده شده است. در آخر فصل به اصول انتخاب به روش تدریس پرداخته شده است که تناسبی با عنوان فصل ندارد. بحث اصول انتخاب روش تدریس برای فصل مهارت‌های تدریس مناسب است.

- فصل پنجم تحت عنوان روش‌های جدید تدریس شامل روش دالتون، روش مونته سوری، روش دکرولی، و طرح کلر است. این فصل از کتاب نظم و انسجام مناسبی دارد. در هر کدام از روش‌ها، علاوه بر توضیح، به فواید و اصول آن اشاره شده است. در روش دکرولی، اصول ذکر شده، ولی فواید بیان نشده است. در حالی که در روش‌های تدریس سنتی فصل چهارم و روش‌های تدریس جدید فصل پنجم معایب و مزایای هر روش ذکر شده است.

- فصل ششم کتاب درباره الگوهای تدریس است. فصل با تعریف الگوی تدریس و بیان شرایط لازم برای انتخاب الگوی تدریس به معرفی الگوی پیش‌سازمان‌دهنده، الگوی فردمداری، الگوی مشکل‌گشایی، و الگوهای جدید تدریس شامل (الگوهای اطلاعات‌پردازی، خانواده الگوهای اجتماعی، خانواده الگوهای انفرادی، خانواده الگوهای رفتاری، و...) پرداخته است.

در این کتاب، در فصل چهارم و پنجم، به بحث روش‌های تدریس سنتی و جدید پرداخته شده است. بدین لحاظ، جایگاه فصل ششم کتاب با عنوان الگوهای تدریس مبهم است. تفاوت الگوهای تدریس، رویکردهای تدریس، و روش‌ها و مهارت‌های تدریس

روشن نیست و باعث می‌شود سؤالات و بدفهمی‌هایی در این زمینه مطرح شود. شاید بعضی از مباحث این فصل به بحث یادگیری و تدریس منتقل شود و جایگاه مطلوبی پیدا کند و بعضی مباحث دیگر در فصل چهارم و پنجم مطرح شود. مباحث این فصل برگرفته از کتاب (جویس و دیگران ۱۳۸۴) است. اما بعضی از مباحث این فصل می‌تواند با فصلی دیگر با عنوان نظریه‌های یادگیری مطرح شود.

- فصل هفتم، «مهارت‌های تدریس»؛ این فصل با بیان اهداف رفتاری آغاز شده، با تقسیم‌بندی مهارت‌های تدریس (پیش از تدریس، ضمن تدریس، و بعد از تدریس) ادامه یافته و با توضیح مبسوط مهارت‌های ضمن تدریس پایان یافته است. این فصل با طراحی آموزش و مراحل آن و تهیه طرح درس در فصل سوم هم‌پوشانی دارد. هم‌چنین، با تعریف تدریس و مدل عمومی تدریس فصل اول نیز ارتباط دارد.

- فصل هشتم، «ارتباط و نقش آن در تدریس»؛ این فصل نیز همانند بقیه فصول با بیان اهداف رفتاری آغاز شده است. انواع ارتباط، مدل ارتباط، عناصر ارتباط، هدف، و روش ارتباط از مطالب مطرح‌شده این فصل است. ارتباط این فصل با کل کتاب روشن نیست. درجایی که فصل نهم ویژگی‌های شایسته معلم را مطرح می‌کند یا در فصل هفتم به مهارت‌های ضمن تدریس اختصاص داده شده است یک فصل به‌عنوان ارتباط نقش روشنی با تدریس ندارد و این فصل می‌توانست در فصل هفتم یا نهم ادغام شود.

- فصل نهم، «ویژگی‌های شایسته معلم»؛ نویسنده محترم در ابتدا به‌طور پراکنده ویژگی‌های معلمان موفق را از افراد صاحب‌نظر نقل کرده و در ادامه به تیپ‌شناسی معلمان (قاسمی‌پویا ۱۳۵۴) پرداخته است؛ شامل معلمان فراگیرنگر، معلمان درس‌نگر. در انتهای فصل نیز ملاک واقعی شایستگی معلم را همان تحقق هدف‌های یادگیری در دانش‌آموزان ذکر کرده است. این فصل، با آن‌که می‌توانست تدریس باکیفیت یا تدریس موفق را مورد بحث و تحلیل قرار دهد، به‌سادگی از آن گذشته و در ضمن نسبت میان تدریس و معلم موفق در هاله‌ای از ابهام باقی مانده است.

- فصل دهم، «تفکر در کلاس درس»؛ در ابتدا در خصوص ضرورت و اهمیت تفکر از شاپوریان (۱۳۵۶) نکاتی مطرح شده و این قسمت با برداشتی از ارتباط بین مدرسه و تفکر به‌نقل از شریعتمداری (۱۳۶۱) به‌تمام رسیده است. در ادامه، انواع تفکر به‌بیان شعاری‌نژاد (۱۳۵۴) و دیگر صاحب‌نظران کتاب تفکر منطقی ذکر شده است. در دو

صفحه، بحث تفکر و اندیشه از آیات قرآن به صورت مجمل و اشاره‌ای بدون شرح و بسط و ارتباط آن با تدریس آورده شده است. درباره این فصل می‌توان گفت که ارتباط این فصل با عنوان کل کتاب روشن نیست. جای تأمل دارد که آیا می‌توان یک فصل را به عنوان تفکر در کلاس درس اختصاص داد، بدون آن‌که جایگاه آن در یک تدریس موفق و باکیفیت روشن شود. بحث تفکر و اندیشه آرمان‌نهایی تربیت و تدریس است که تمام کتاب حول و حوش آن سازمان‌دهی شده است.

- فصل یازدهم، «ارزش‌یابی»؛ این فصل در ابتدا به اهمیت و ضرورت ارزش‌یابی (شیرازی ۱۳۷۲) پرداخته و با بیان انواع ارزش‌یابی (سیف ۱۳۳۸) - ارزش‌یابی تکوینی، ارزش‌یابی پایانی، و ارزش‌یابی تشخیصی - هدف‌ها و روش‌های ارزش‌یابی (شعبانی ۱۳۷۴) به پایان رسیده است. با آن‌که عنوان فصل ارزش‌یابی به صورت کلی بیان شده، در محتوا دقیقاً به ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی و فرایند تدریس یا آموزش استناد شده است.

۴,۳,۳ میزان استحکام تحلیل‌ها و تبیین‌های ارائه‌شده در اثر

این ملاک از شاخص‌های توجه به مبانی و پیش‌فرض‌های علمی و پژوهشی، نقد مستند و علمی آرای و نظریات مطرح‌شده، ارائه تحلیل‌های نوین تشکیل شده است. براساس این شاخص‌ها، وضعیت کتاب به شرح زیر است:

- در این اثر، به مبانی و پیش‌فرض‌های علمی و پژوهشی مرتبط با تدریس مثل نظریه‌های یادگیری، روش و فنون تدریس، طراحی آموزشی، و ارزش‌یابی توجه شده است. ولی به نظر می‌رسد مبانی، مثل هنرپودن تدریس، تدریس باکیفیت، هوش و تدریس، تدریس و فضای مجازی جایش خالی است.

- نقد مستند و علمی آرا و نظریات مطرح‌شده: این اثر بیش‌تر به توصیف و ارائه اطلاعات در مورد روش و فنون تدریس پرداخته است و در بعضی از قسمت‌ها نویسنده بدون نقد یا تبیین به توضیح اطلاعات داده‌شده بسنده کرده است. به‌طور کلی، کتاب به نقد آرا و نظریات مختلف پرداخته است. کتاب فاقد مباحث مرتبط با وضعیت و چالش‌های موجود روش و فنون تدریس در نظام آموزشی ایران است. از آن‌جایی‌که موضوع اصلی کتاب روش و فنون تدریس برای دانشجویان رشته علوم تربیتی دانشگاه پیام‌نور است، در مدارس و مراکز آموزشی کشور و ارائه تفسیر و

تبیین‌ها و راه‌کارهای لازم می‌توانست کتاب را از ارائه صرف مباحث نظری مرتبط با روش و فنون تدریس خارج کند و کاربردی‌تر نمایان شود و از سوی دیگر تصویری روشن‌تر از واقعیت کلاس درس را در زمینه روش و فنون تدریس ارائه دهد.

سؤال پایانی با عنوان «فکر کنید» در میانه و انتهای فصل، اگرچه اقدامی مناسب جهت ترغیب دانشجویان به تفکر و تدبر بیش‌تر است، نوع سؤالات «فکر کنید» به‌گونه‌ای است که خواننده به راحتی می‌تواند جواب آن را در متن کتاب، آن هم به صورت صریح و روشن، پیدا کند. پس این نوع «فکر کنید» به عنوان سؤال نمی‌تواند درگیری ذهنی و فکری لازم را در فراگیران ایجاد کند.

تمام فصل‌های کتاب جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ندارند و از آنجایی که بعضی از فصول مانند فصول چهارم، پنجم، ششم شباهت‌های زیادی با هم دارند، جمع‌بندی آخر فصل به دانشجویان کمک می‌کند که به یک برداشت و تصویر ذهنی مناسب دست یابند.

۵,۳,۳ دقت در کاربرد اصطلاحات تخصصی و معادل‌سازی برای واژه‌ها

از آنجایی که اکثر مطالب این کتاب برگرفته از دیگر آثار در زمینه روش‌ها و فنون تدریس تدریس است، کوشش چندان تازه‌ای برای پردازش و تحلیل مفهومی اصطلاحات، مطالب، و معنادار کردن آن‌ها انجام نشده و همین امر کاربرد اصطلاحات را در قالب تکراری و کلیشه‌ای همانند سایر کتاب‌های این حوزه قرار داده است. با این توضیح، معادل‌سازی و کاربرد اصطلاحات تخصصی تا حد زیادی مربوط و مناسب است.

معادل‌سازی عنوان کتاب در پشت جلد کتاب وجود ندارد. در اکثر مطالب کتاب نیز معادل‌سازی لازم انجام نشده است. مثلاً، تحلیل آموزشی در صفحه ۴۰، هدف‌های رفتاری (علی‌آبادی ۱۳۳۸) در صفحه ۴۴ و ۴۵، مخروط تجارب (پارسای بی‌تا) در صفحه ۴۶ و ۴۷، ویژگی‌های واحد کار (سقط‌چیان ۱۳۷۰) در صفحه ۷۰ و ۷۱، اصول انتخاب روش تدریس (سرامی ۱۳۷۱) در صفحه ۷۲ و ۷۳، اصالت کودک (وکیلان ۱۳۳۸) در صفحه ۷۷، و طرح کلی (شعبانی ۱۳۷۴) صفحه ۸۲ و ۸۳.

۶,۳,۳ میزان رعایت اصول و اخلاق علمی

در این اثر، به دلیل مخاطبان خاص خودش (دانشجویان پیام‌نور)، از زبان علمی سلیس و روانی برخوردار است و برای یادگیری خودآموز مفید است. البته، در خصوص ذکر منابع هم‌چنان که در بخش‌های قبلی اشاره شد، کتاب از اصول APA استفاده نکرده است. بیش‌تر

منابع در پانویشت کتاب آورده شده و بعضی از منابع هم ذکر نشده است یا در فهرست منابع وجود ندارد. برای مثال (احمد چگینی بی‌تا) در صفحه ۹۰، (مهرمحمدی ۱۳۸۰) در صفحه ۵ (علی شریعتمداری)، پانویشت در صفحه ۱۲، (داریوش نوروز و دیگران) پانویشت در صفحه ۱۳.

۷,۳,۳ هماهنگی / سازواری اثر با ارزش‌های اسلامی و ایرانی

کتاب موردبررسی درخصوص شاخص سازواری آن با ارزش‌های اسلامی - ایرانی در فصل دهم، تحت عنوان تفکر در کلاس درس یکی از مؤلفه‌های هدف رفتاری، دیدگاه اسلام درباره تفکر است و به اهمیت تفکر از منظر آیات به‌طور خیلی مختصر اشاره شده است. تنها در همین فصل سازواری اسلامی مطرح شده است.

۸,۳,۳ اخلاقیت و نوآوری

فصول و محتوای این اثر تقریباً مشابه تمام منابع دیگر در حوزه روش و فنون تدریس است. کتاب حرف و ایده تازه در این خصوص مطرح نکرده است. البته، محتواهایی چون تکلیف شب، تفکر، و شیوه تدریس اگر به‌صورت کامل بحث می‌شد می‌توانست از نوآوری این کتاب به حساب آید. محتواهایی چون ماهیت تدریس، عوامل تعیین‌کننده کیفیت تدریس (فنستر ماخرف ۲۰۰۰)، یادگیری الکترونیکی محتوای کتاب یادشده خالی است.

۹,۳,۳ استفاده از منابع معتبر و داده‌های روزآمد

چاپ اول این کتاب بهمن ۱۳۷۴ و چاپ بعدی آن دی ماه ۱۳۹۵ است. در این فاصله، کتاب مزبور شانزده بار به چاپ رسیده است. با توجه به این مسئله، انتظار می‌رود که از منابع معتبر و داده‌های جدیدتر استفاده شده باشد. بررسی کتاب نشان داد که از منابع معتبر مثل *الگوهای تدریس جویس (۱۳۷۲)*، *مهارت‌های آموزشی و پرورشی (شعبانی ۱۳۷۴)*، *کلیات روش‌ها و فنون تدریس (امان‌الله صفوی ۱۳۶۴)*، *کلیات روش تدریس (نیاری ۱۳۵۵)*، *تدریس (گلدمن ۱۹۸۲)* استفاده شده است. اما کاستی و نقطه ضعف اصلی کتاب قدیمی بودن منابع و داده‌های آن است.

جدیدترین منبع فارسی آن متعلق به سال ۱۳۷۴ است و جدیدترین منبع انگلیسی آن به سال ۱۹۸۵ برمی‌گردد. این امر به‌ویژه در فصلی به‌نام تفکر در کلاس درس، ارزش‌یابی،

ارتباط و تدریس، و ویژگی‌های شایسته معلم از ضرورت جدی‌تر برای تغییر منابع برخوردار است. به‌طور کلی، به‌نظر می‌رسد که در این شانزده‌بار چاپ تغییرات به‌روز درخصوص منابع روی نداده است.

۴. نتیجه‌گیری

در شرایط حاضر، باتوجه‌به تحولات دانش و اطلاعات، شیوه تدوین کتاب به‌خصوص در مقطع آموزش عالی به تجدیدنظر و درایت خاصی نیاز دارد؛ چراکه کتاب درسی دانشگاهی از رایج‌ترین منابعی است که زمینه فعالیت‌های آموزشی را درجهت کسب دانش و شناخت هدایت می‌کند. به‌عبارت‌دیگر، موجب گسترش افق اندیشه‌ها، نوآوری، و خلاقیت دانشجویان می‌شود که باارزش‌ترین سرمایه‌های انسانی هستند. این‌که چه اندازه کتاب‌ها منطبق با اصول و موازین علمی و نیازها و علایق دانشجویان است، از ویژگی‌های ممتاز یک کتاب شمرده می‌شود. در این راستا، هم‌گام‌شدن سرفصل‌های دروس دانشگاهی با علم و زمان و جلوگیری از عناوین تکراری و کهنه منتج به تربیت فراگیرانی کنج‌کاو، مشتاق به تجربه و درک و زیبایی، و کارآفرین خواهد شد. کتاب روش‌ها و فنون تدریس که در سال ۱۳۹۵ برای شانزدهمین بار چاپ شده و در دسترس دانشجویان پیام‌نور قرار گرفته است، باتوجه‌به مطالب فوق، موردنقد و بررسی قرار گرفت. کتاب یادشده در یازده فصل مدون شده و از دو بعد شکلی و محتوایی موردتوجه قرار گرفته است. براساس بررسی توصیفی و تحلیلی یافته‌ها، طرح جلد، کیفیت چاپ، و حروف‌نگاری تقریباً مناسب است. اما جاهایی از کتاب نیازمند ویراستاری علمی است. وضعیت ارجاع‌دهی اثر مناسب نیست و بخش زیادی نیازمند اصلاح و بازنگری جدی است. به‌ادعای کتاب در پیش‌گفتار نیز، به‌خوبی محتوای آن، سرفصل‌های شورای انقلاب فرهنگی و تحول را پوشش داده است. هم‌راستایی کتاب با سطح علمی و نوع آموزش دانشجویان پیام‌نور در ارائه هدف‌های رفتاری در ابتدای فصل‌ها بسیار مطلوب و مفید است. البته، جای استفاده از ابزارهای علمی مختلف برای تفهیم و درک مطالب کتاب خالی است. این اثر به‌دلیل بحث ماهیت تدریس و رابطه آن با یادگیری یکی از قدیمی‌ترین و درعین‌حال مهم‌ترین مباحثی است که در حوزه تعلیم و تربیت همیشه موردتوجه بوده است و می‌تواند از اهمیت به‌سزایی برخوردار باشد.

باتوجه به تلاش نویسنده محترم برای نگارش کتاب روش‌ها و فنون تدریس، وجه توجه کتاب بر ارائه روش‌های تدریس و جنبه علمی و نظری ماهیت تدریس است. پیش‌فرض‌های فلسفه و روان‌شناسی‌های اصلی درباره تدریس و یادگیری، جهت‌گیری درقبال انسان درباره نحوه یادگیری او، برداشت‌ها درباره ماهیت تدریس، و این‌که تدریس چه باید باشد و فراگیران باید چگونه بشوند از بحث‌های مغفول در این اثر است. معلم باید از دیدگاه‌های متضاد درباره ماهیت انسان و خصوصیات فراگیران آگاه شود و در هنگام تدریس به آن توجه داشته باشد (دیپون ۱۹۹۸).

از سوی دیگر، کتاب به نقد و تحلیل علمی مطالب پرداخته است و، باتوجه به ماهیت موضوع و مبانی و پیش‌فرض‌های آن، انسجام کلی و درونی فصول اثر نیز به تجدیدنظر نیاز دارد. معادل‌سازی و کاربرد اصطلاحات تخصصی نیز به بررسی مجدد نیاز دارد. در خصوص هماهنگی و سازواری اثر با ارزش‌های ایرانی و اسلامی به صورت خیلی مختصر و محدود جایگاه مطلوبی دارد.

از دیگر کاستی‌های این کتاب خلأ مؤلفه خلاقیت و نوآوری است که به دنبال قدیمی بودن محتوای کتاب آن را به خوبی نمایان می‌سازد. البته، هم‌چنان‌که در صفحات قبل به آن اشاره شد، کتاب از مزایای قابل توجهی برخوردار است؛ مثل، برخوردار بودن از زبان سلیس و روان، ارائه هدف‌های رفتاری، مناسب مخاطبان خاص (دانشجویان پیام‌نور). به هر حال، باتوجه به نقاط قوت و ضعف کتاب یادشده، در جهت ارتقای کیفی فرم و محتوای اثر، می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه کرد:

- در جهت به‌روزرسانی محتوا، فصول ابتدایی کتاب در خصوص تدریس و ماهیت آن، کیفیت تدریس، تدریس و عصر حاضر تنظیم شود.
- در راستای تقویت تفکر انتقادی دانشجویان، علاوه بر جمع‌بندی و نتیجه‌گیری با تغییر ماهیت و محتوای سؤالات طراحی شده در پایان هر فصل، تأمل و ژرف‌اندیشی بیش‌تری فراهم می‌شود.
- تنظیم‌بندی مجدد فصول به مباحث پیش از تدریس، ضمن تدریس، پایان تدریس، و به انسجام درونی و کلی فصول کمک قابل توجهی می‌کند.
- فصل دهم کتاب، «تفکر در کلاس درس»، به مباحث پیش از تدریس و به ابتدای اثر آورده شود و در خصوص دیدگاه اسلام در این زمینه با دقت و غنای بیش‌تری پرداخته شود.

کتاب‌نامه

- جنسن، اریک (۱۳۸۴)، مغز و آموزش، ترجمه لیلی محمدحسن و سپیده رضوی، تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- جویس، بروس، مارشال ویل، و امیلی کالهن (۱۳۸۴)، *الگوهای تدریس*، ترجمه محمدرضا بهرنگی، تهران: کمال تربیت.
- رضی، احمد (۱۳۸۵)، «شاخص‌های ارزیابی و نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی»، در: *چکیده مقالات اولین همایش علمی «کتاب درسی دانشگاهی»*، تهران: سمت.
- سیف، علی‌اکبر (۱۳۶۸)، *روانشناسی پرورشی*، تهران: آگاه.
- سیف، علی‌اکبر (۱۳۷۳)، *اندازه‌گیری و ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی*، تهران: آگاه.
- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۵۴)، *روانشناسی عمومی*، تهران: دانشگاه سپاهیان انقلاب ایران.
- شعبانی، حسن (۱۳۷۴)، *مهارت‌های آموزشی و پرورشی*، تهران: سمت.
- شورت، ادموند سی. (۱۳۸۷)، *روانشناسی مطالعات برنامه‌درسی*، ترجمه محمود مهرمحمدی و دیگران، تهران: سمت.
- شیرازی، علی (۱۳۷۲)، *مدیریت آموزشی*، مشهد: جهاد دانشگاهی.
- صفوی، امان‌الله (۱۳۸۳)، *کلیات روش‌ها و فنون تدریس*، تهران: معاصر.
- عبدی و دیگران (۱۳۹۱)، *رابطه دانش‌فراشناختی و میزان اثربخشی تدریس اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌های دولتی*، تهران: اندیشه‌های نوین تربیتی.
- قاسمی‌پویا، اقبال (۱۳۵۴)، *ویژگی‌های حرفه‌ای معلم*، تهران: دانشگاه آزاد ایران.
- کار، دیوید و دیگران (۱۳۹۳)، *روش‌های تدریس پیشرفته*، ترجمه هاشم فردانش، تهران: کویر.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۲)، *جستارهای نظری و پژوهشی در تعلیم و تربیت*، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- وکیلیان، منوچهر (۱۳۹۵)، *روش‌ها و فنون تدریس*، تهران: دانشگاه پیام‌نور.
- ویلز، جی. (۱۳۸۱)، «ارزش‌یابی کیفی»، ترجمه علیرضا کیامنش، در: *برنامه‌درسی نظرگاه‌ها*، رویکردها، و چشم‌اندازها، محمود مهرمحمدی، مشهد: به‌نشر.
- هاگرسون، نلسون ال. (۱۳۸۷)، *کاوش‌گری فلسفی: نقد توسعی*، ترجمه محمدجعفر پاک‌سرشت.

Carr, D. (1999), "Philosophy of Education":

<[http://www. Ed. Uiuc. Edu/eps/pesyear book](http://www.Ed.Uiuc.Edu/eps/pesyearbook)>.

Dewey, J. (1934), *How We Think: Arestatement of the Reolation of Reflective Thinking to the Educative Process*, Boston: Dc Heath and Company.

Fens Termacher, G. D. and V. Richardson (2005), "On Making Determinations of Quality in Teaching", *Teachers College Record*, vol. 107, no. 1.

Stenhouse, L. (1975), *Acritiaue of the Objectives Model*, London: Heine Mann Educationale Books Ltd.

